

Arbetsboksmetoden som instrument för utveckling av stödjande boendemiljö

Solgun Lundgren

Det pågår flera bostadsområdesprojekt i Sundsvall och metoden med arbetsboken har använts i tre av dessa områden. I nedanstående beskrivning används företrädesvis erfarenheterna från Nacksta dels därför att detta arbete varit riktat mot ett bostadsområde med problem dels därför att processen går att följa över en längre period. Arbetet har till viss del skett inom ramen för ett samarbetsavtal mellan Sundsvalls kommun, Landstinget Väster-norrland och Folkhälsoinstitutet (Folkhälsa Sundsvall). Uppdraget var att bidra med erfarenhetsinsamling, metodutveckling och kunskapsspridning kring det praktiska arbetet.

Solgun Lundgren är hälsoplanerare vid Primärvårdens Utvecklingsenhet Sundsvall.

Bostadsområdet Nacksta

Det fanns många vackra tankar när Nacksta, och för övrigt många nya bostadsområden, kom till på 60-talet. Bostadsbristen var stor och genom snabb produktion av lägenheter med hög standard och till en begränsad kostnad skulle problemet åtgärdas. I Nacksta byggdes drygt 2500 lägenheter varav merparten är hyresrätter och ca 1/5 är bostadsrätter. Utvecklingen i Nacksta har vissa likheter med andra förortsområden byggda under samma tidsperiod dvs de har drabbats av hög omflyttning, skadegörelse och sociala problem. De resursstarka har flyttat ut och många resurssvaga har flyttat in (Håkansson, Nyström 1991).

När förändringsarbetet i bostadsområdet startade 1990 hade området mycket dåligt rykte. Många med anknytning till Nacksta var dock överens om att ryktet var värre än verkligheten. Även idag flera år senare finns problem i Nacksta men det finns också solidaritet mellan de boende och kulturella spännande olikheter. Från att tidigare varit mycket probleminriktade så belyser massmedia idag även positiva händelser i området.

Nacksta är beläget ca 3 km från Sundsvalls centrum. Kommunikationerna till området är bra och det finns goda rekreationsområden i nära anslutning till bostä-

derna. I stadsdelen bor ca 4400 personer med en överrepresentation av arbetare och lägre tjänstemän jämfört med Sundsvall och riket (FoB -90). I Nacksta finns många ensamstående föräldrar, ensamboende yngre och äldre män samt invandrare (FoB -90) med varierande behov av stöd från samhället. De som berörts av förändringsarbetet i Nacksta har framför allt varit boende i hyresrätterna. Boende i bostadsrättsföreningen i samma område har intagit en avvaktande hållning.

Det har genom åren förekommit många projekt i Nacksta med syfte att förbättra boendet. Projekten som varit mycket kortvariga har runnit ut i sanden när projektledaren försvunnit.

På initiativ av Folkhälsoprojektet Sunda Sundsvall startades 1990 ett längre förändringsarbete inspirerat av ideerna i Healthy Cities där grundprinciperna är medborgardeltagande, tvärsektorielt samarbete och jämlikhet i hälsa. När detta folkhälsoprojekt upphörde togs engagemanget bland Nackstaborna tillvara genom att området sökte pengar till ungdomsarbete via Civildepartementets s k Plus-projekt. Arbetet har hela tiden utvecklats och fortsatte därefter med stöd av Folkhälsa Sundsvall. Den lokala projektledaren och Socialtjänsten har stått för kontinuitet genom samtliga projekt.

Boende och hälsa

Det råder en viss begreppsförvirring vad bostadsområdesarbete innebär och vad man kan uppnå när boende i en viss miljö kopplas till hälsa. Det saknas begrepp och teorier och arbetsmetoder är ofullständigt utvecklade. Att ett samband mellan social omgivning och hälsa finns framgår i många sammanhang men kunskaperna om dessa samband är endast delvis kartlagda. Psykosociala faktorer som socialt stöd, socialt nätverk och social kontroll har i en rad undersökningar visat sig ha betydelse för fysiologiska förändringar och på sikt sjukdom (Haglund, Swanström 1992, Hansson 1990, Lindén, Hansson, Hultman 1991, Orth-Gomér m.fl 1993). Det finns ett nära samband mellan sociala problem och på sikt ohälsa (SoU 1994). Ohälsa mätt i ohälsotal är högre i Nacksta än i kommunen som hel-

het (Karlsson 1995). Liksom i landet i övrigt har arbetslösheten ökat under de år som arbetet pågått. Siffror för området är svåra att få fram men ökningen har sannolikt varit större i Nacksta än totalt i Sundsvall (ansvarig tjänsteman AF). Arbetslöshet bland unga män har en koppling till ur hälsosynpunkt ogynnsamma levnadsvanor vilket också på sikt leder till sämre hälsa.

I det förändringsarbete som pågår har hälsa setts som välbefinnande och avsikten har inte primärt varit sjukdomsförebyggande arbete. Tanken är att, fram för allt för ungdomar, *skapa en miljö som är stödande för hälsan* och inte att arbeta med enskilda riskfaktorer. När det gäller hälsobeteende är ungdomsåren en kritisk period och det gäller att finna former för stöd från vuxna i omgivningen för att undvika sociala och hälsomässiga problem. Som ett av många exempel kan nämnas att en teatersatsning för ungdomar som ger en stimulerande fritid, goda kamratrelationer och bra vuxenförebilder i sig även bör minska droganvändning. Arbetet i Nacksta har inte inneburit att det serverats lösningar på problem i området utan avsikten har varit att förbättra de boendes möjligheter till inflytande över sina livsvillkor. Att visa människor förtroende och ge möjlighet till deltagande bidrar i sig till en bättre hälsa. Ungdomar som lär sig ta ansvar för utvecklingen i sitt område blir mindre konsumerande i sin inställning och stärks i sitt självförtroende. Att arbeta tillsammans skapar på ett naturligt sätt socialt nätverk, socialt stöd och social kontroll.

Metoden

Den ursprungliga metoden kommer från Norge och har utarbetats av forskarna Oraug och Rutledal vid Norsk Institutt for By- og Regionforskning. Arbetsboksmetoden var ett instrument som utvecklades för att engagera medborgare i en dialog med planerare kring stadsdelsförnyelse, vägplanering mm. Metoden har i Sundsvall använts som ett hjälpmedel för att aktivera människor i ett folkhälsoarbete av primärpreventiv karaktär. När nackstaarbetet startade var uppdraget från den politiska ledningsgruppen för Sunda Sundsvall att finna vägar för en positiv utveckling av stadsdelen Nacksta (Rooth-Möller 1988). Idag används metoden i två ytterligare bostadsområden för att engagera människor utifrån Agenda 21- perspektiv.

Metoden som är grupporienterad bygger på mobilisering från ideer till förslag och handling.

Människor aktiveras att själva i grupp formulera mål-

Arbetsboksmetoden som är grupporienterad bygger på mobilisering från ideer till bearbetade förslag och åtgärder

sättning för ett förändringsarbete, skapa en strategi och producera sitt eget material. Det viktigaste resultatet är processen och inte materialet som kan få en varierande utformning. Arbetet är i grunden en demokratiprocess. Tjänstemän och politiker är viktiga i förändringsarbete, dels för att ge möjligheter och legitimitet i starten, dels när de blir berörda av genomförandet av de boendes förslag. Nedan beskrivs metoden steg för steg.

Steg 1. Att hitta en samordnare

Någon som kände området väl och som hade förtroende bland de boende behövdes för att starta processen. Någon som var "en av oss" i Nacksta. Så småningom anställdes föreningsaktiva fembarnsmamman Berit som bott i området 20 år. Någon formell kompetens hade inte Berit men hon hade ett stort socialt engagemang, kännedom om områdets kultur och länkar in i det informella nätverket i Nacksta. Betydelsefullt var också hennes kunskap om socialtjänsten och den kommunala organisationen genom sitt tidigare arbete.

Berit har arbetat och arbetar mycket självständigt med boende och fram för allt med ungdomar i området som uppdragsgivare. Samordnaren har många kontakter med och får uppbackning av tjänstemän och politiker. Det behövs för vissa åtgärder men också "när det blåser". Ett arbete som leder till förändring ger alltid upphov till ett antal konflikter.

Steg 2. Förankring bland de boende och tjänstemän i området

De boende och tjänstemän i området informeras om det planerade arbetet. Några boende som var intresserade att delta bildade en arbetsgrupp. Denna grupp kom så småningom att kallas redaktionsgrupp eftersom det blev ett omfattande arbete med produktion av arbetshäften.

Arbets sättet förankrades inte hos de som kunde förväntas bli remissinstanser så småningom.

I de bostadsområden som senare startat med metoden har detta moment förbättrats. Det behövs mer än något/några informationsmöten.

Steg 3. Vad vill de boende förändra och förbättra i sitt område

Ett flygblad delades ut i brevlådan till de boende med frågan om hur Nacksta skulle kunna förbättras. En idébod (friggebod) i centrum fungerade som uppsamlingsplats för flygbladen. Det fanns också möjlighet att lämna muntliga synpunkter när idéboden var bemannad. Den ovan nämnda gruppen pratade med sina grannar och vänner om vikten av att engagera sig i förändringsarbetet. Vissa grupper fick personliga besök t ex ungdomarna på fritidsgården. Detta lobbyarbete var mycket betydelsefullt och i de bostadsområden som involverats senare har även det första flygbladet överlämnats personligt.

Det var viktigt att det framgick att det berodde på dem själva om det skulle bli någon förbättring eller inte, dvs ingen produktion av önskelistor som andra t ex "kommunen" skulle åtgärda.

Steg 4. Produktion av arbetshäfte 1

Det första arbetshäftet innehöll presentation av metoden, redaktionsgruppen och en sammanställning av de ämnen som framkommit av flygbladen. Syftet med häfte 1 var att presentera och ringa in problemen. Förslagen från flygbladen kunde de boende svara ja eller nej på beroende på om man uppfattade ämnet som ett problem eller inte. De ämnesområden som nackstaborna hade lyft fram grupperades under rubrikerna; Att bo i Nacksta, Centrum, Trafiken, Lek, Kultur, Idrott inne och ute, Föreningar, Droger, Kontakt och gemenskap, Samlingslokaler, Övrigt.(Projekt Sunda Sundsvall 1990). Av dessa ämnen var det några som var viktigare än andra för de boende. Anonymiteten lyftes fram på många flygblad varför kontakt och gemenskap var ett viktigt arbetsområde.

De boende fick också ange om man ville vara med och arbeta för att genomföra förslag. Alla förslag togs med i första häftet och inget utelämnades. Det var viktigt att alla skulle känna igen sitt förslag i det färdiga arbetshäftet. Det diskuterades inga kostnader för åtgärder i detta skede. Häftet illustrerades med de boendes egna foton och teckningar. Det fanns ca 250 flyktingar i området men boken översattes inte utan redaktionsgruppen gick igenom häftet tillsammans med dem.

Arbetshäfte 1 delades ut och samlades in av ett 50-tal frivilliga nackstabor. Ca 450 hushåll svarade av totalt 1600.

Steg 5. Produktion av arbetshäfte 2

Det andra arbetshäftet var en sammanställning av sva-

Anonymiteten lyftes fram av många som ett problem varför kontakt och gemenskap blev ett viktigt arbetsområde.

ren på häfte 1 och presentation av nya förslag som tillkommit. Häftet utdelades till alla boende oavsett om de svarat på häfte 1 eller inte. Häfte 2 (Projekt Sunda Sundsvall 1990) begränsades till något färre ämnesområden beroende på de boendes svar. Vissa förslag var många intresserade av och de blev då givetvis prioriterade. Andra förslag var ett fåtal intresserade av och många negativa till varför de prioriterades bort. Därefter bildades sju arbetsgrupper för att bearbeta utvalda ämnesområden. Ett 60-tal personer gick i studiecirklar som arrangerades i samarbete med ABF.

Steg 6. Produktion av arbetshäfte 3

I detta häfte (Projekt Sunda Sundsvall 1991) redovisades arbetsgruppernas/cirklarnas förslag till åtgärder. Det framkom också i häftet vilket ansvar nackstaborna själva var beredda att ta och vilket ansvar de förväntade sig att myndigheter och andra organisationer skulle ta.

Arbetshäftet delades ut till de boende och skickades ut på remiss till alla som var berörda.

Steg 7. Produktion av arbetshäfte 4.

Häfte 4 (Projekt Sunda Sundsvall 1991) är en sammanställning av remissvaren. Samtliga svar redovisades i sin helhet. Givetvis fick även alla boende ta del av detta häfte.

Steg 8. Utvärdering

Denna del i processen är under utveckling. Några av de boende som deltagit i arbetet från starten 1990 går f n igenom förslagen i arbetshäfte 3 och gör en egen utvärdering. Vad har genomförts? Hur har boendemiljön i Nacksta utvecklats? Vilka svårigheter har man stött på? Vilka möjligheter ser de boende för fortsatt utveckling av området?

Resultatet kommer att presenteras i form av Arbetshäfte 5.

Tidsplanering

Hela processen med arbetsböckerna tog lång tid. I Nacksta pågick detta arbete drygt 2 år.

Erfarenheterna även från de områden som f n arbetar med samma metod i Sundsvall är att arbetet tar lång tid. Det går inte att bara informera om hur man tekniskt går tillväga, de som involveras måste växa in i proces-

sen. Det är svårt att skynda på en process som bygger på medborgardeltagande. Demokratin får inte hastas fram alla måste få tid att tänka efter mellan förslag och beslut. Även praktiska saker som att dela ut och hämta in häften vid grannarnas dörr är tidskrävande men mycket viktigt för att skapa delaktighet.

Vid planering av ett förändringsarbete får man inte heller underskatta tiden som åtgår för rekrytering och introduktion av samordnare. Även om vederbörande bor i området så krävs det också tid för att samordna och bygga upp nya nätverk.

Resultat

Processen

Många engagerade sig i processen med arbetsböckerna och arbetet ledde till ökade kontakter och trivsel i området. Engagemanget har varit olika hos kvinnor, män och ungdomar.

Ungdomarna vill se snabba resultat, männen har arbetat konkret hjälpende och kvinnorna har arbetat långsiktigt förebyggande. Kvinnorna drev processen och stod för det mesta av "dörrknackningsarbetet", sammanställning av arbetshäftena och medverkan i studiecirk-larna (Rooth Möller 1993).

Man har också stött på många hinder när man som nackstabor själva ville arbeta och ta initiativ (Håkansson, Nyström 1991). Krav på förändringar har inte oväntat lett till konflikter. Stöd från chefstjänstemän och politiker har man fått men många gånger har tjänstemän på lägre nivå inte förstått vad arbetet gått ut på. Politiska beslut som inte tagit hänsyn till den startade processen och gick emot de boendes önskemål föranledde att några aktiva personer flyttade från området.

Att besluten ibland går emot de boendes önskemål kan man acceptera men inte att man blir överraskad och informerad via media. En viktig förutsättning för att skapa en stödjande boendemiljö är samarbete med bostadsföretaget. Idag finns bra samarbete men under de första åren var det, med undantag av några personer, mycket begränsat samarbete med bostadsföretaget. Samordnaren Berit som har arbetat för att bredda engagemanget i området uttrycker idag att "vi måste växa inte bara på bredden utan också uppåt". Fortfarande fattas starka personer som är beredda att agera mer kraft-

fullt när man stöter på motstånd.

Arbetet lade en viktig grund för det fortsatta arbetet med Plus-projektet (Karlsson 1995). Det hade skapats en utvecklingspotential för att ta tag i andra frågor som blivit aktuella under tiden t ex ungdomsarbetslösheten.

Det sker, om än minskad, omflyttning i området och många Nackstabor som inte varit delaktiga hela tiden ser förändringarna men inte sambanden med det arbete som startade redan 1990. Den tidigare nämnda utvärderingen, arbetshäfte 5, är förutom att redovisa resultatet även ett medel att hålla processen i Nacksta vid liv.

Det finns en stolthet över arbetet hos de Nackstabor som varit engagerade i förändringsarbetet. Den uppmärksamhet som visats utifrån bl a genom många studiebesök ser man som en bekräftelse "vi har gjort något som andra tycker är bra". Lokala media som genom åren skrivit om problemen bevakar idag också många positiva saker som händer i området.

Åtgärder

Syftet med denna artikel är att redovisa en metod för befolkningsdeltagande i ett område med problem. Resultaten som i och för sig är många redovisas därför summariskt. En utvärdering av Plus-projektet i Nacksta gjord av Jonny Karlsson mars 95 redovisar ingående ungdomsaktiviteterna (1995).

Några exempel på vad arbetet har lett till:

- De boende räddade sitt nedläggningshotade utomhusbad. Ungdomar och vuxna sköter detta gemensamt.
- Föreningsaktiviteten har fördubblats och gamla föreningar har vitaliserats.
- Invandrare är förhållandevis väl integrerade i bostadsområdet. En kvinnoförening SADAKA (vänskap på arabiska) har betytt mycket för kontakten mellan svenska kvinnor och kvinnor av många andra nationaliteter (Rooth - Möller 1988; Karlsson 1995).
- Ca 350 arbetslösa ungdomar har engagerats i arbete till nytta för sig själva och bostadsområdet. De är organiserade i grupper och medverkar i områdesservice, driften av ett gym och en motorverkstad. Ett café för de boende ingår också. Arbetsuppgifterna ökar i takt med att verksamheten blir känd.
- Vandaliseringen har minskat (muntlig uppgift områdespolis).

Slutsatser

Arbetet med att skapa stödjande boendemiljö är en långsiktig process. Att arbetet har kunnat pågå under en längre tid har sannolikt haft en avgörande betydelse för

Metoden tar lång tid. Det är svårt att skynda på en process som bygger på medborgardeltagande.

Totalt har ca 350 arbetslösa ungdomar engagerats i arbete till nytta för sig själva och bostadsområdet

gott resultat i Nacksta.

För att få en förändring till stånd krävs de boendes aktiva medverkan. Arbetsboksmetoden har använts och i Nacksta fungerat som instrument för att skapa engagemang och delaktighet. Processen att skapa målsättning, strategi och åtgärder med hjälp av arbetshäften gick långsamt men har lett till för de boende positiva förändringar. Strukturen i arbetet har varit viktig men även att kunna visa arbetsgången i text. Att producera skrifter som innehålls- och layoutmässigt har en bra kvalitet stärker självförtroendet och gör mottagandet mer seriöst. Kostnaden för professionell hjälp med layouten är marginell och bör tas med i budgeten.

Även om det var inom den ordinarie organisationen som beslut skulle tas och genomföras så fanns en särskild projektorganisation för att involvera de boende och komma igång med förändringsarbetet. Den samordnare som rekryterades från bostadsområdet, med kunskap om den lokala kulturen, informella kontakter osv har varit utomordentligt betydelsefull för arbetets framgång. Givetvis ligger det också en risk när arbetet centrerats kring en stark samordnare. Trots styrkan kan ingen samordnare överleva på entusiasm och klappar på axeln. De måste få professionellt stöd i många olika sammanhang. Det politiska stödet under fram för allt folkhälsoprojekten har upplevts som mycket betydelsefullt. Ett samarbetsorgan för tjänstemän har funnits under många år men utvecklades särskilt under Plusprojektet. Trots att många tjänstemän och politiker under åren har varit involverade har det varit svårt att nå alla förtroendevalda, förvaltningar och organisationer med information. Arbetssättet är nytt, projektsamordnaren ute i området har trots sin förmåga inte alltid accepterats pga brist på formell kompetens osv. De svårigheter som funnits i Nacksta med legitimitet, resursfördelning mellan projektverksamhet och ordinarie verksamhet mm. finns också redovisade i erfarenheter från 70-talets samhällsarbete (Sundh, Turunen 1992) Samordnaren har gott förtroende bland de boende men hon anser själv att det har varit lättare med acceptansen när arbetet har betonat folkhälsa och inte områdets sociala problem.

Farhågorna att metoden skulle leda till att de boende skulle utarbeta långa orealistiska önskelistor till de kom-

munala nämnderna har inte besannats. Snarare har man varit mycket återhållsamma och koncentrerat sig på insatser som man kunde genomföra själva.

Arbetet har visat att de boende själva och intresserade tjänstemän i bostadsområdet med lite stöd kan finna nya former för samarbete och drift av verksamheter. Med mycket begränsade ekonomiska insatser har fram för allt en del av ungdomarnas behov av sysselsättning och fritidsaktiviteter tillgodosetts.

Fungerar metoden i andra bostadsområden? De bostadsområden som involverats senare har gjort inventering och det finns många likheter mellan de ämnesområden som lyfts fram t.ex är behovet av kontakt och gemenskap, kultur och fritidsaktiviteter en viktig del liksom önskan om en vacker utemiljö kring bostaden. Metoden tar tid och det är inte realistiskt och nödvändigt att genomföra i alla bostadsområden. Även om man går miste om en del av förankringen så sker en spridning av goda idéer mellan bostadsområdena.

Den på sikt kanske viktigaste effekten av Nackstaarbetet är att det idag finns ett ökat intresse för folkhälsofrågor bland politiker och tjänstemän. Folkhälsa har blivit mer än arbete med livsstilsfrågor och riskfaktorer. Medvetenhet om kopplingen mellan folkhälsa, miljö, välfärd och demokrati bland våra beslutsfattare har lett till en översyn av folkhälsoarbetets organisation. Förhoppningsvis leder detta till en fortsatt god utveckling av livsmiljön och folkhälsan i Sundsvall.

REFERENSER

- Arbetshäfte 1-4. Projektet Sunda Sundsvall 1990-1991.
Haglund BJA, Svanström L: Folkhälsovetenskap en introduktion. Lund: Studentlitteratur, 1992.
Hansson B: Hur kan en individs sociala nätverk och sociala stöd påverka hälsan? Socialmedicinsk tidskrift 1990; 67: 32-36
Håkansson PA, Nyström Louise. (red): Miljö för livet. Karlskrona: Boverket, 1991.
Karlsson J: Ungdomar och eldsjälur. Utvärdering av Plusprojektet Nacksta. 1995.
Linden AL, Hansson B, Hultman J: Boende och hälsa i stad och på landsbygd. Lund: Institutionen för klinisk samhällsmedicin. 1991.
Orth-Gomér K, Eriksson I, Fredlund P, Elofsson S: Boende, social miljö och hälsa. Stockholm: Bygghälsorådet. 1993.
Rooth Möller H: Nacksta och Ljustadalen, Förändringsarbete i bostadsområden - en uppföljning. Primärvårdens utvecklingsenhet i Medelpad, FoU-rapport nr 2, 1988.
Rooth Möller H: Folklig delaktighet i förändringsarbete - kvinnors roll - exempel från Nacksta. Primärvårdens utvecklingsenhet i Medelpad, FoU-rapport 32, 1993.
Sundh K, Turunen P (red): Social mobilisering. Stockholm: Publica, 1992.